

Pobles negats, memòria viva

Aquesta és la història de dos pobles, Mequinensa i Beneixida, cadascun a una punta del país, però amb un denominador comú: l'aigua va inundar-ne cases, terres i records i ara, passats els anys, s'aferren a la identitat que no volen negada.

Pot arribar de sobte i sense avisar, pot ser una riuada coneguda que es transforma en una llengua d'aigua que ho arrasa tot o l'ofec lent i llargament anunciat del poble que se sap sentenciat per l'anunci d'un pantà.

"El foc té aturador, que l'aigua no", fa la dita. I sota l'aigua, per la força de l'aigua, queden negats pobles sencers, i petjades, i memòries. O potser no. Mequinensa, al Baix Cinca, i Beneixida, a la Ribera Alta, són dos exemples, potser paradigmàtics, de la lluita per la dignitat i la memòria col·lectives. Una feina reeixida en el primer cas, encara per prendre forma, en el segon.

"Nosaltres volíem poble"

L'any 1957 començà la construcció de l'embassament que havia de colgar Mequinensa. A qui no hi hagi estat mai, el nom potser li evocarà la imatge que ofereix Sau o tants altres pobles que les aigües han negat i que de vegades, quan la sequera estreny, gairebé amb condescendència, permeten de recompondre a partir del campanar, que ja no sona i emergeix apesarat o acusador, segons d'on bufi el vent.

Però no. A Mequinensa les coses no van anar així. El poble vell de Mequinensa no té campanar que pugui emergir d'enlloc perquè no el van inundar les aigües del pantà. L'església de Mequinensa —"era com una catedral, de gran", repeteixen amb orgull, encara, els qui l'havien vista— va ser enderrocada, juntament amb la resta d'edificis del poble, l'un re l'altre, durant anys, per foragitar-ne la gent, més de sis mil persones que vivien a la vila, minaires, pagesos, llauters. És terrible, el resultat de sumar franquisme i companyia elèctrica.

La història de la construcció de la presa, del lent i inexorable enderrocament de les cases, de la pols que cobrí el carrer de les Penes, el del Cuquet, la placeta Missa o la costera de la Barca l'explica, de manera immillorable, en Jesús Moncada en el seu *Camí de sirga*. La síntesi d'allò que fou la

batalla per la supervivència la fa, de manera concisa, la Dolors, de l'associació La Dona, a la Mequinensa actual: "Els volien que marxàrem, però nosaltres volíem poble".

"I vam fer poble". El 12 d'abril de 1970, després de tretze anys d'agonia, van enderrocar la primera casa del poble vell. Molta gent va anar marxant, durant anys –a la capital, a Barcelona, majoritàriament–, i la població va quedar reduïda a una quarta part. Havien tancat les mines i els llaüts ja no solcaven l'Ebre, carregats de farina, blat, olives o, després, sobretot, de carbó. L'eix essencial de la vida quotidiana de Mequinensa, el trànsit de llaüts, havia desaparegut. Però el poble no.

L'oncle Quico, un vell llaüter que ara en fa maquetes –"són fets ben igual que com se feien de veritat, quan a tots els pobles de la ribera hi havia calafats, o *carpinteros de ribera*, que diuen els castellans", ho explica sense embuts.

Ell formava part de la gestora que va construir el poble, contra la companyia elèctrica, els poders fàctics i els funcionaris del règim: "Vam construir la cooperativa i vam fer poble. No vam pujar tots de cop, vam estar-hi dos anys, tal com anaven acabant les cases, i encara que molts va marxar –perquè l'ENHER només pagava a qui marxés, al principi–, vam fer poble, ja ho crec, si ho vam fer".

I després, l'aigua només en va cobrir una part. Però, de les cases, ja no en queda res. De primer, els van dir que se n'anessin. "Ens van proposar de fer-nos un bloc de cases, o dos o tres, a Saragossa, a Barcelona, allà on volguéssim. I els pagesos què han de fer, han de deixar les finques? Els portarem amb helicòpter, van respondre... Ells sí que feien cara d'helicòpter!". Després, la proposta era que se n'anessin serra amunt ("Som gent de riu, nosaltres"). No ho van aconseguir. "Ens vam fer el poble nosaltres. Ja està, això passarà a la història. Perquè ells ens van robar moltes històries, a nosaltres, i això no s'ha pagat mai, no es pot pagar".

FOTO CABALLÉ / ARXIU JORGE SANJUAN

ARXIU

"I els pagesos, què han de fer? Els portarem amb helicòpter, van respondre... Ells sí que feien cara d'helicòpter!".

Pujant pel carrer V. No s'hi ha d'anar amb prejudicis, a Mequinensa. És cert que els noms dels carrers d'abans han estat substituïts per les lletres de l'abecedari, i això sobta, d'entrada, i ens pot fer pensar en un poble despersonalitzat, quadriculat.

Però a la vila ho expliquen amb senzillesa: va ser la manera d'evitar conflictes entre els veïns d'un mateix carrer que es traslladaven al poble nou, però a cantons diferents. Tothom hauria volgut que el seu carrer dugués el nom del vell, així que es va optar per l'opció més pragmàtica.

Ara viuen al carrer F, M o Z i prenen el sol a la plaça U. Potser més endavant, de mica en mica aniran canviant els noms. O

potser no, que ja n'han anat fent, d'aquesta característica, un nou signe d'identitat.

El present i el passat es trenen i la vida continua vora el riu. Ara que no hi ha llaüts, la pesca fa de reclam turístic i els nous estandants de les aigües, els enormes silurs que s'han fet amos de la zona, omplen amb la seva monstruosa grandària els tríptics de promoció, la propaganda dels càmpings, les parets dels bars. I al seu costat, sempre, inevitable, la imatge de la vila vella, enganxada al record, a les pupil·les dels qui ja no la van veure i només en tenen el color sèpia de les fotografies que insisteixen, tossudes, en el reclam de la memòria.

Mequinensa, potser perquè en aquesta història la vila va guanyar, malgrat tot, i n'està orgullosa, no ha girat el cap al passat. Que hi hagi una entitat com la de Coses del Poble, que té per finalitat l'estudi i la recuperació de la memòria col·lectiva no sorprèn especialment, en principi. Però és significatiu el fet de la insistència en la imatge perduda –o robada– de les cases soterrades. Tant hi fa que parlem de les parets d'un bar, del taller de l'oncle Quico, d'un llibre sobre els orígens islàmics de Mequinensa o del català que s'hi parla: dins els marcs, a les cobertes, entre les pàgines, hi sor-

Els dos campanars de Mequinensa. A l'esquerra, l'església vella, des del carrer de les Pedres, abans que l'enderroquessin. A la dreta, l'actual, al nou emplaçament de la vila.

Minaires treballant, als anys cinquanta. A la dreta, l'estàtua d'homenatge que hi ha a la vila nova.

tirà sempre el poble vell i la seva gent, un llaüt, un minaire.

I és que els rastres són a tot arreu. A les campanes de l'antiga església, convertides en escultura, en la sirena de les mines, que continua sonant per tot el poble, ara des de la casa de la vila, cada dia, a la una del migdia. No hi ha minaires que vagin a dinar, actualment, només una estàtua orgullosa i la consciència de saber d'on vénen.

No deixa de veure ningú, que precisament perquè el règim franquista sabia d'on venien i qui eren, la gent de Mequinensa, va actuar com ho va fer. "Volien foragitar-nos", fa l'oncle Quico, sorneguer, davant una maqueta de llaüt de nom 'Lenin'. "Volien foragitar-nos i aquí estem".

Hi ha més coses que perduren, encara. Com la presència de la companyia elèctrica, que no és només qüestió de memòria. Perquè si les runes de l'antic poble pertanyen a ENHER, també continua essent seu el castell de Mequinensa. L'any 1960 el van restaurar i en van fer una residència per a directius. O per al Franco, quan hi anava i es feia construir una sala per "despatxar". Encara hi conserven el llit on va dormir, i la taula que es va fer fer. I una piscina, també. Un cop l'any, el

Els rastres són a tot arreu. La sirena de les mines continua sonant, ara des de la casa de la vila, cada dia, a la una del migdia.

castell s'obre a la gent per fer-hi música. La resta de dies, res. En tot cas, es pot fer una instància, expliquen –molt amablement, això sí–, els serveis de comunicació de la companyia elèctrica, després de fer saltar el sol·licitant de telèfon en telèfon.

La pantanada. A la ribera del Xúquer –Xúquer el devastador, en deien– coneixien bé les crescudes del riu. Però aquella vegada, amb l'esbotzament de la presa, quedaren inundats tres-cents quilòmetres quadrats. Fou "la pantanada", que afectà més de cent mil persones.

Beneixida és un poble de cases blanques, a la Ribera Alta, que en

va ser víctima, com tants altres. Cases blanques, carrers amples, buits. No s'hi veuen botigues, ara, en un paratge que sembla traçat sobre el paper i contra el contacte entre els seus habitants.

En l'avís que es va fer per ràdio, Beneixida no figurava entre els pobles que calia evacuar. Era el 20 d'octubre de 1982 i aquesta població, amb els seus sis-cents habitants, va ser oblidada, com tantes. La segona avinguda d'aigua, quan va esbotzar-se la presa, no va respectar res. Algunes cases foren enderrocades, unes altres, parcialment destruïdes. Calia reconstruir el poble i es va fer. Vuit anys després.

En aquest cas, no hi va haver possibilitat d'esperar-se a casa fins que la nova no s'hagués construït. Els edificis no estaven en condicions d'habitar-hi, es van enderroc i només va romandre dempeus l'església. Van preparar cases pre-fabricades, de llaütó. Provisionals. Una provisionalitat que va durar vuit anys. La gent del poble, que havien decidit de tornar al mateix lloc, van viure, com si fossin refugiats, durant vuit anys. Passant fred, i calor, amb la pressió emocional afegida de viure a tocar la casa vella, de la vida negada pel pantà.

El fet recorda també la lenta agonia viscuda a Mequinensa, durant tants anys, esperant, potser, que el temps doblegués voluntats. Però en aquest cas, els vilatans no se'n van sortir. Hi ha qui diu que es van comprar "voluntats en metres quadrats" i qui afirma que les cases noves, lluny del poble, són àmplies, millors i còmodes. En tot cas, no és difícil de copsar que la sensibilitat continua, després de tant de temps, a flor de pell. Fins fa ben poc, el tema era gairebé innominable, potser, precisament, perquè aquí tots van ser vençuts.

Contra l'amnèsia col·lectiva. L'església és l'únic vestigi del poble vell. És impressionant el silenci que l'embolcalla, ple d'ecos. Ara diuen que hi volen fer un parc temàtic –o d'oci, segons la terminologia que s'utilitzi–. Al-

guna cosa relacionada amb l'edat mitjana, amb Merlín i els cavallers de la Taula Rodona.

"Ara, suposem, ens contaràn com l'*espirotub* anirà del carrer del Barranc al carrer de Bonavista i que això és la millor cosa que podem fer d'uns terrenys plens de runa i brossa, o que als veïns del poble ens abonaran, permanentment, l'entrada per poder tirar-nos en caiguda lliure des del campanar al carrer de la Pilota". Són paraules escrites pel col·lectiu Banusaidi, creat l'any 1998 per un grup de persones de Beneixida amb el propòsit d'encarar-se a l'amnèsia col·lectiva.

Per fer-ho, Banusaidi ha creat dues beques que incitin a endinsar-se en el passat per recuperar la consciència de col·lectivitat que les conseqüències de la riuada, l'especulació i una consideració nul·la pel patrimoni emocional semblava que podien esborrar. "Contra l'amnèsia col·lectiva" és el títol de la beca de creació artística, mentre que l'altra, d'investigació històrica, es presenta amb el nom de "Memòria nòmada". "L'art basta que ens ajude a viure i a morir, que ens done notícia de nosaltres mateixos i que ens esperone", vet aquí l'explícita cita de Joan Fuster que acompanya el treball artístic presentat l'any 2000.

L'església vella –"ara en diuen ermita, però és més gran que la nova", explica un veí– ha estat el marc dels treballs d'enguany. Sola, potser, recorda quan el papa va passar per sobre el poble, amb helicòpter. La gent, aleshores, va sortir a insultar els qui els venien a veure, de passada, davant les càmeres, mentre ells, com qui vetlla un mort, guardaven les cases, provaven, vanament, de treure's el fang de sobre sense poder, ni de bon tros, imaginar-se la maltempada que encara els esperava.

Potser ara, finalment, Beneixida recuperarà el seu passat, també, i podrà encarar-s'hi. Sense girar l'esquena al poble vell, refent els vincles que els configuraren com a col·lectiu, ja fa tants anys.

Núria Cadenas

ARXIU

STARO, VILANOVA

ARXIU

De l'església de Beneixida n'hi ha que en diuen, ara, 'ermita' (dalt). Lluny del poble nou i els seus carrers de quadrícula i lluny també de les cases que l'aigua va esborrar (a baix, esquerra).

Banusaidi en la memòria

Rafael Tormo

El 20 d'octubre de 1982, olor, colors i seny quedaren soterrats per milers de tones de dolor i d'ignorància. Després, el vent i el sol tragueren a la llum el que s'ocultava sota tanta runa: diferències familiars, problemes psicològics, sociològics i culturals.

No cal anar gaire enrere per recordar la clau posada al pany de casa i la mirada dels veïns del poble, que mai no defugia la trobada. Ara, tradicions i festes desapareixen, reflex d'un poble que es va morint, i són frontó, piscina i un bon forrellat els signes d'identitat d'aquest nou poble que brega per no caure.

Davant d'açò, record i melangia semblen l'únic recurs per a plantar cara a aquella catàstrofe. Molts ja s'han abandonat als cants de sirena d'un sistema que es mou per mera inèrcia *desarrollista*: estratègies integrals per al creixement insostingut (com el transvasament d'aigües del Xúquer al Vinalopó-mític o el traçat del TGV per la Ribera).

Nosaltres encara som dels qui pensem que cada poble té una olor, un color, diferents. Ara la distància en el temps i l'absència de referents ens han fet recuperar eixa consciència de memòria ignorada. Per això, des del col·lectiu Banusaidi ens plantegem la recuperació i la contextualització d'aquest poble en el temps, tot plantant cara al present, per qüestionar-lo.

Membre del Col·lectiu Banusaidi